

Joanna Madalińska-Michalak

Pasja pracy nauczycieli osiągających sukcesy zawodowe a potrzeba rozwijania ich kompetencji emocjonalnych

Studia z Teorii Wychowania 7/4 (17), 13-35

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna Madalińska-Michalak

Uniwersytet Warszawski

Pasja w pracy nauczycieli osiągających sukcesy zawodowe a potrzeba rozwijania ich kompetencji emocjonalnych

Wprowadzenie

Dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość jest źródłem licznie formułowanych pytań, które stawiane są w stosunku do nauczyciela i jego pracy. Znajduje to swoje odbicie w praktyce badawczej – w podejmowanych tematach pedagogicznych prac naukowych, zwłaszcza na gruncie pedeutologii, oraz w przedmiocie dyskusji naukowych, które koncentrują się na różnych kwestiach związanych z pełnioną przez nauczyciela rolą, czy też na przygotowaniu nauczycieli do tej roli (np. na kształceniu i doskonaleniu zawodowym nauczycieli). Obecnie ważne miejsce wśród prowadzonych dyskusji zajmuje problematyka sukcesu jako zjawiska edukacyjnego¹, a wraz z tym problematyka sukcesu nauczyciela, sukcesu ucznia, czy sukcesu szkoły

¹ Jeszcze do roku 2007 w polskiej literaturze pedagogicznej zagadnienie sukcesu zawodowego – w przeciwieństwie do psychologii i socjologii – było rzadko obecne. Na niedostatek badań pedagogicznych nad czynnikami, które wpływają na osiąganie sukcesów zawodowych wskazywali – jak pokazują w książce „Uwarunkowania sukcesów zawodowych nauczycieli. Studium przypadków” (Michalak, 2007) – już Barbara Żechowska (1978), Ryszard Łukaszewicz (1979, 1985), Edward Erazmus (1999), Zygmunt Wiatrowski (2002), Teresa Giza (2000) i Barbara Jedlewska (2003, 2005). Sukces zawodowy nauczyciela nie był głównym przedmiotem rozważań w literaturze naukowej lecz pojawiał się raczej przy „innej” okazji, nie znajdując swego należnego miejsca w piśmiennictwie. W polskiej literaturze pedagogicznej można było znaleźć właściwie tylko jedną pozycję książkową poświęconą w całości sukcesowi zawodowemu nauczyciela i jego uwarunkowaniom – była nią praca Barbary Żechowskiej pt.: „Sukces zawodowy nauczyciela i jego uwarunkowania” (1978).

i jego uwarunkowań.^{2, 3, 4, 5 i 6} Badania nad nauczycielami, którzy uzyskują sukcesy w pracy zawodowej pokazują, że duże znaczenie w osiągnięciu tych sukcesów przypisuje się czynnikom podmiotowym.^{7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15} Badania dowodzą, że nauczyciele, którzy mogą poszczycić się rozlicznymi sukcesami wykazują pozytywne postawy wobec pełnionej roli społecznej i odpowiedzialności zawodowej.^{16, 17, 18} Są oddani swojej pracy, cechują się wysokim stopniem zaangażowania w to, co robią, doskonałą swoją praktykę pedagogiczną, poszukują nowych metod i sposobów pracy z uczniem oraz

² B. Jedlewska, *Pokolenie Niewolników Sukcesu? O fenomenie sukcesu we współczesnej kulturze i aktualnym wymiarze zjawiska zwanego „wyścigiem szczurów*, w: J. Rutkowiak, D. Kubinowski i M. Nowak (red.) *Edukacja – Moralność – Sfera Publiczna. Materiały z VI Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego PTP*, Oficyna Wydawnicza „Verba”, Lublin 2007.

³ J. M. Michalak, *Uwarunkowania sukcesu zawodowego nauczycieli. Studium przypadków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.

⁴ J. M. Michalak, *Między wiedzą pedagogiczną o sukcesie a praktyką edukacyjną: pytanie o sukces nauczyciela akademickiego i jego uwarunkowania*, w: „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2012 nr 15(2/201), s. 133-157.

⁵ Z. Gajdzica, *Kategorie sukcesów w opiniach nauczycieli klas integracyjnych jako przyczynek do poszukiwania koncepcji edukacji integracyjnej*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków – Katowice 2013.

⁶ I. Lebuda, *Kształtowanie poczucia sukcesu nauczycieli*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2014.

⁷ D. G. Ryans, *Characteristics of Teachers. Their Description, Comparison, and Appraisal. A research study*, American Council on Education, Washington DC 1960.

⁸ D. Fontana, *Teaching and Personality*, Basil Blackwell, Oxford 1986

⁹ R. Barnett, *The Limits of Competence: Knowledge, Higher Education and Society*, Open University Press, Buckingham 1994.

¹⁰ D. Hopkins, D. Stern, *Quality teachers, quality schools: International perspectives and policy implication*, w: „Teaching and Teacher Education” 1996 nr 12 (5), s. 501-517.

¹¹ B. J. Becker, M. M. Kennedy, S. Hundersmarck, *Hypothesis About ‘Quality’: A Decade of Debates*. Referat prezentowany w trakcie corocznej konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Badań Edukacyjnych (American Educational Research Association, AERA), Chicago 2003.

¹² A. Moore, *The Good Teacher. Dominant Discourses in Teaching and Teacher Education*, Routledge Falmer Taylor and Francis Group, London, New York 2004.

¹³ J. M. Michalak, *Uwarunkowania sukcesu zawodowego nauczycieli...*, j. w.

¹⁴ Ch. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy*. Tłum. T. Kościuczuk, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2008.

¹⁵ P.A. Jennings, M. T. Greenberg, *The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes*, “Review of Educational Research” 2009 nr 79(1), s. 491-525.

¹⁶ D. Fontana, *Teaching and Personality...*, j. w.

¹⁷ Ch. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm...*, j. w.

¹⁸ J. M. Michalak, *Uwarunkowania sukcesu zawodowego nauczycieli...*, j. w.

potrafią współpracować z innymi nauczycielami i posiadają zdolność podejmowania krytycznej refleksji nad swoją praktyką pedagogiczną. W kontaktach z uczniami są ciepłi i życzliwi.^{19, 20}

W monografii „Uwarunkowania sukcesów zawodowych nauczyciel. Studium przypadków”²¹ prezentując uzyskane wyniki badań, pokazują, że nauczyciele, którzy osiągają sukcesy w pracy z uczniem są w dużej mierze nastawieni na swój rozwój zawodowy, na poczucie użyteczności, sensowności swoich działań, na bliskie kontakty i na rozwijanie więzi z innymi (na dobre relacje z uczniami, z rodzicami uczniów, z kolegami z pracy), oraz na osiąganie wysokich wyników w pracy i przedstawianie szerszej publiczności tych wyników. Są – jak pokazały wyniki badań – osobami zorientowanymi zarówno na cele „wewnętrzne”, jak i „zewnętrzne”. Podstawowe znaczenie w dochodzeniu do sukcesów zawodowych mają dla nich takie wartości, jak chociażby: niezależność, odpowiedzialność, autentyczność, wiarygodność, rzetelność, zaangażowanie się dla dobra innych, poczucie użyteczności i sensowności wykonywanej przez siebie pracy, osiągania wysokich wyników w pracy zawodowej. Szczególnie istotną wartością jest odpowiedzialność za własny rozwój, intensywna i ustawiczna praca nad sobą, nad doskonaleniem siebie i rozwijaniem swoich kompetencji zawodowych. W osiąganiu sukcesów kładą nacisk przede wszystkim na sukcesy uczniów. Doświadczenia biograficzne tych nauczycieli ewidentnie dowodzą, że dla uczniów są przewodnikami po świecie – pomagają odnaleźć im sens ich szkolnej pracy, wspólnie z uczniami poszukują skutecznych sposobów działania wobec złożonej i wewnętrznie sprzecznej rzeczywistości edukacyjnej.

W niniejszym artykule, odnosząc się do warunków sprzyjających dobremu pełnieniu powierzonej nauczycielom roli, a zwłaszcza warunków sprzyjających osiąganiu sukcesów przez nauczycieli, w pierwszej kolejności zwrócę uwagę na szczególną kwestię, jaką jest pasja w pracy nauczyciela. Następnie podejmę problematykę emocji w odniesieniu do nauczycieli z pasją i kompetencji emocjonalnych nauczycieli. W końcowej części tego artykułu – biorąc pod uwagę szeroko pojmowane przemiany w sferze kształcenia i doskonalenia zawodowego oraz poruszaną tutaj przeze mnie problematykę – wskażę na potrzebę rozwijania kompetencji emocjonalnych nauczycieli w toku edukacji nauczycielskiej.

¹⁹ D. Hopkins, D. Stern, *Quality teachers, quality schools: International perspectives...*, j. w.

²⁰ Ch. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm...*, j. w.

²¹ J. M. Michalak, *Uwarunkowania sukcesu zawodowego nauczycieli...*, j. w.

Przedstawiane rozważania stanowią kontynuację wcześniej podjętych przeze mnie dociekań na temat jakości pracy szkół i profesjonalizmu nauczycieli z uwzględnieniem wymiaru emocjonalnego pracy nauczycieli.²² Interesuje mnie tutaj – podobnie jak w publikacji „Emocje i praca nauczycieli. Rozwój kompetencji emocjonalnych nauczycieli a jakość szkoły”²³ – problem, który można przedstawić w postaci pytania: „Jak sprzyjać podniesieniu jakości pracy szkół w kontekście dbałości o profesjonalne wykonywanie zawodu nauczyciela?”²⁴ Przywołuję tu wcześniejsze opracowania przede wszystkim dla ich przypomnienia i poddania szerszej ocenie krytycznej. W badaniach naukowych nic nie jest dane raz na zawsze. Wypracowane wcześniej koncepcje, wnioski czy kierunki wymagają ciągłej weryfikacji w celu ich potwierdzenia, skorygowania lub ostatecznego odrzucenia.²⁵

Pasja i emocje w pracy nauczyciela

O nauczycielach, którzy osiągają rozliczne sukcesy zawodowe, cieszą się poważaniem społecznym, których cechuje umiłowanie pracy oraz wysokie zaangażowanie w wykonywane zadania można, za Robertem L. Friedem²⁶ czy Christopherem Dayem²⁷ powiedzieć, że są *nauczycielami z pasją*. Badania dowodzą, że zwłaszcza w przypadku tych nauczycieli nauczanie jest „przedsięwzięciem emocjonalnym”.^{28, 29, 30, 31, 32, 33, 34}

²² zob. J. Madalińska-Michalak, *Emocje i praca nauczycieli. Rozwój kompetencji emocjonalnych nauczycieli a jakość szkoły*, „Studia Dydaktyczne” 2013 nr 24-25, s. 235-252.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże: s. 236.

²⁵ zob. K. R. Popper, *Logika odkrycia naukowego*, WN PWN, Warszawa 2002, s. 68 i n.

²⁶ R. L. Fried, *The Passionate Teacher: A Practical Guide*, Beacon Press, Boston 1995.

²⁷ Ch. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjizm...*, j. w.

²⁸ J. Nias, *Thinking about feeling: The emotions in teaching*, „Cambridge Journal of Education” 1996 nr 26 (3), s. 293–306.

²⁹ R. L. Fried, *The Passionate Teacher...*, j. w.

³⁰ A. Hargreaves A., *The emotional politics of teaching and teacher development: with implication for educational development*, „International Journal of Leadership in Education” 1998 nr 1 (4), s. 315–336.

³¹ A. Hargreaves, *Teaching in a box: emotional geographies of teaching*, w: C. Sugrue, C. Day (red.), *Developing Teachers and Teaching Practice. International Research Perspectives* (s. 3–25), , Routledge/Falmer, London and New York 2002.

³² Ch. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjizm...*, j. w.

³³ R. E. Sutton, E. Harper, *Teachers' emotion regulation*, w: L. J. Saha, A.G. Dworkin (red.), *International Handbook of Research on Teachers and Teaching* (s. 389-401), Springer Science + Business Media LLC, 2009.

³⁴ J. M. Michalak, *Uwarunkowania sukcesu zawodowego nauczycieli...*, j. w.

Jedną z nielicznych książek, która poświęcona jest nauczycielowi z pasją i emocjonalnemu wymiarowi pracy nauczyciela³⁵ jest książka Christophera Daya³⁶ pod tytułem „Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracę”. W książce tej autor przedstawia swoje rozumienie kategorii pasji w pracy nauczyciela, opisuje nauczycieli z pasją oraz analizuje warunki, które sprzyjają temu, by pasja towarzyszyła nauczycielowi przez cały czas jego kariery zawodowej.

Pasja jest – jak trafnie zauważa Christopher Day³⁷ – „siłą napędzającą i motywującą, która wypływa z silnych emocji”. Autor, przywołując stanowisko Roberta Frieda³⁸, pokazuje, że pasja w pracy nauczyciela nie jest cechą osobowości, którą się ma, albo i nie ma. Pasja ma to do siebie, że można ją odkryć i można się jej uczyć, po to, by była stale obecna w pracy nauczyciela. Pasja jest przez tego uznanego w świecie teoretyka traktowana wręcz jako esencja nauczania. W swojej książce pisze: „Pasja nie jest luksusem, dodatkiem czy cechą wąskiego grona pedagogów – jest ona zupełnie podstawowym elementem dobrego nauczania”³⁹.

Pasja pozwala nauczycielom obdarzyć uczniów tym, co najlepsze. To właśnie pasja pomaga nauczycielom na bliższe bycie z uczniami, ich zrozumienie, słuchanie tego, co mają do powiedzenia, na poczucie humoru, zaangażowanie uczniów w dziejący się dla nich proces kształcenia i wyrabianie w nich poczucia odpowiedzialności za własną naukę, tworzenie atmosfery sprzyjającej stymulującej ciekawość uczniów i sprzyjającej ich zaangażowaniu w pracę.⁴⁰ Jak dowodzi Robert Fried⁴¹ istnieje zależność między nauczaniem z pasją a poziomem nauki uczniów: są oni zdecydowanie bardziej zmotywowani do własnej nauki i poważniej ją traktują, gdy mają możliwość pracy z nauczycielem z pasją.

³⁵ Należy zauważyć, że pomimo, iż na polskim rynku wydawniczym pojawia się coraz więcej publikacji poświęconych emocjom i sposobom ich badania, wciąż istnieje niewielka liczba rodzimych badań i analiz poświęconych problematyce emocji w obszarze szeroko rozumianej edukacji, a zwłaszcza emocji w pracy nauczyciela (zob. Borowska, 2006; Przybylska, 2007; Wiatrowska, 2009; Madalińska-Michalak, Góralska, 2012; Chrost, 2012; Madalińska-Michalak, 2013; Wosik-Kawala, 2013; Wróbel, 2013; Szroc, 2013).

³⁶ Ch. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm...*, j. w.

³⁷ Tamże: s. 29.

³⁸ R. L. Fried, *The Passionate Teacher...*, j. w.

³⁹ Ch. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm...*, j. w., s. 29.

⁴⁰ Tamże: s. 31.

⁴¹ R. L. Fried, *The Passionate Teacher...*, j. w.

Pasja w pracy nauczyciela pozwala na traktowanie pracy jako podróży, w którą nauczyciele się udają z nadzieją wypływającą „z pewnych ideałów, na przykład takich, że jako nauczyciel mam wpływ na naukę i życie uczniów oraz kadry, z którą pracuję, oraz że wpływ ten uda mi się wyrzucić pomimo bolesnej świadomości, iż motywacja i zaangażowanie (moje i innych) narażone będą na liczne wyzwania, że warunki socjoekonomiczne, w jakich wstępują uczniowie, dostępne środki, aktualna polityka państwa i inne czynniki, na które nie mam wpływu, mogą nie być sprzyjające. Nauczyciele, dla których to, co uczą, kogo uczą i jak to robią, jest pasją, wytrwają w tej nadziei”.⁴²

Nauczyciele osiągający sukcesy w swojej pracy często podkreślają, że praca w zawodzie nauczyciela to ich hobby, pasja, że odpowiada ona ich oczekiwaniom, daje im poczucie samorealizacji oraz przynosi zadowolenie, jest źródłem ich osobistej satysfakcji.⁴³ Zwracają oni uwagę na fakt, że praca w zawodzie nauczyciela daje im możliwość twórczego działania, że mogą rozwijać się i robić to, co faktycznie lubią. Praca stanowi dla nich ogromną wartość, dzięki czemu czują się spełnieni, pomimo rozlicznych trudności, na jakie napotykać w niej.

Nauczyciele, dla których pasja do pracy jest bardzo ważna są przepelnieni energią, entuzjazmem, determinacją i zaangażowaniem. Mają oni to do siebie, że źródła ich zaangażowania można doszukać się w silnej identyfikacji z zawodem nauczycielskim, czy też w integrowaniu życia osobistego i wykonywanej przez nich pracy. Praca dla nich jest wyborem określonej postawy życiowej i ma duże znaczenie dla ich rozwoju.⁴⁴ Jak pisze Michał Heller⁴⁵ obok celu i sensu życia ważna jest także pasja. „Niekoniecznie, i w każdym razie nie zawsze w znaczeniu emocjonalnym. Ludzie miewają różne pasje: muzykę, zbieranie znaczków, podróże... Nie ma takiej pasji, która by dostarczała tylko chwil wzruszeń. Często pasja wymaga poświęceń. I jeżeli pasja jest prawdziwa, człowiek decyduje się na nią bez większych kalkulacji”.

Nauczyciele z pasją stanowią „jedność ze swoją pracą”. Doris Wallace⁴⁶ badając artystów i naukowców, dowiodła, że dla wielu twórców życie zawiera się w ich pracy. Niekiedy zaś twórcy raczej integrują niż oddzielają

⁴² Ch. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm...*, j. w., s. 38.

⁴³ J. M. Michalak, *Uwarunkowania sukcesu zawodowego nauczycieli...*, j. w.

⁴⁴ zob. Tamże.

⁴⁵ M. Heller, *Jak być uczonym*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2009, s. 55.

⁴⁶ D. Wallace, *Studying the individual: the case study method and other genres*, w: D.B. Wallace, H.E. Gruber (red.), *Creative People at Work. Twelve Cognitive Case Studies* (s. 25-43), Oxford University Press, Oxford 1992, s. 25-43.

swoje życie osobiste i pracę.⁴⁷ To samo można by powiedzieć o nauczycielach osiągniętych sukcesy – nauczycielach z pasją. Są to ludzie, którzy w pełni utożsamiają się ze swoją pracą. Pasję do pracy, zapał, jaki badani do niej przejawiają, można interpretować jako pozytywną motywację, która przejawia się w silnym zaangażowaniu w pracę.

Nauczyciele z pasją, którzy dążą do tego by zachować wysoką jakość pracy w trakcie całej swojej kariery zawodowej, którym zależy na pracy z pełnym zaangażowaniem i zamiłowaniem, a zwłaszcza na tym, by ich pasja nie przygasła, wówczas, gdy „codzienne potrzeby uczniów zaczynają ich przerastać lub kiedy dochodzi do głosu niefortunny wpływ środowiska czy sprawy osobiste”⁴⁸, czy też, kiedy praca staje się tak absorbująca, że potrafi zawładnąć całym życiem, powinni z pewnością zadbać o swój rozwój osobisty i zawodowy.

Ważne miejsce odgrywa tutaj troska o rozwój poczucia skuteczności i tożsamości zawodowej, o satysfakcję zawodową, zaangażowanie w pracę, wiedzę, refleksyjność i umiejętności zawodowe.⁴⁹ Szczególną rolę przypisuje się emocjom, które towarzyszą pracy nauczyciela. Nauczyciele mogą doświadczać poczucia szczęścia, gdy stawiane przez nich cele dydaktyczne są osiągnięte. Mogą czuć się dumni, gdy ich uczniowie w wysokim stopniu zrealizują przypisane im zadania. Mogą odczuwać frustrację, kiedy uczniowie nie rozumieją prezentowanego im tematu, czy też bardzo duże napięcie, gdy uczniowie zachowują się w sposób nieaprobowany przez nich. Mogą także czuć się rozczarowani, gdy uczniowie nie włożą odpowiednio dużo wysiłku w zadania, jakie mają być przez nich realizowane.⁵⁰

Tak, jak emocje pełnią bardzo ważne funkcje dla funkcjonowania każdego człowieka, czyli między innymi pełnią funkcje motywujące, organizują wzorce radzenia sobie z wywołującymi je zdarzeniami (mogą również dezorganizować ludzkie działanie i planowanie), czy też mają bardzo istotny wpływ na zdrowie (dobrostan) człowieka, tak też w przypadku nauczyciela odgrywają one istotną rolę w pełnieniu przypisanej mu roli społecznej. Emocje nauczycieli są nierozdzielnie związane z ich samopoczuciem, ich tożsamością zawodową. Wpływają one na proces kształcenia, a zwłaszcza na budowanie relacji między nauczycielem i uczniem oraz nauczycielem i innymi podmiotami edukacji. Emocje nauczycieli dają silnie o sobie znać

⁴⁷ Tamże: s. 35.

⁴⁸ Tamże: s. 26.

⁴⁹ zob. Tamże: s. 29.

⁵⁰ R. E. Sutton, E. Harper, *Teachers' emotion regulation...*, j. w., s. 389.

zwłaszcza w czasach gwałtownych zmian edukacyjnych, na które nakładają się zmiany demograficzne, zmiany społeczne i kulturowe.

Emocje nauczycieli nie pojawiają się w próżni – są osadzone w konkretnym kontekście społecznym, kulturowym i politycznym. Na gruncie kulturowego podejścia do emocji w psychologii, w tym na przykład konstruktywistycznej teorii emocji Jamesa Averilla⁵¹, dowodzi się, że emocje są syndromami, a reguły nimi rządzące mają źródło społeczne, a nie biologiczne. Według J. Averilla emocje pełnią ważne funkcje w systemie społecznym, a pojęcie syndromu emocjonalnego znajduje swoją użyteczność w postrzeganiu emocji jako ról społecznych. Rolom społecznym wyznacza się pewne reguły zachowania odpowiednie dla zajmowanej pozycji. Reguły informują ludzi o emocjach, tj. wskazują im, jak mają oceniać i interpretować reakcje własne i innych osób. Według Averilla ta ocena, czy interpretacja ma to do siebie, że jest uwarunkowana kulturowo. Ważne w procesie oceny jest nie tyle zrozumienie, że praca nad emocjami to są działania zmierzające do osiągnięcia jakichś celów społecznych i indywidualnych. Cele te są powiązane z tym, jak powinno się wyrażać emocje, jak należy je regulować w określonych sytuacjach. Każda społeczność posiada tzw. kulturę emocjonalną. Procesy socjalizacji i wychowania sprzyjają uczeniu się tej kultury emocjonalnej, co pozwala danej jednostce rozumieć i umieć prawidłowo odczytywać kulturowe przekazy.

Pełnienie roli nauczyciela oznacza, że nauczyciel powinien zachowywać się stosownie do przypisanych do tej roli reguł społecznych. Nauczyciele wraz z nabywaniem doświadczenia zawodowego uczą się jak pracować swoimi emocjami, jak zachowywać się w reakcji na określone sytuacje w szkole, na ile ujawniać swoje emocje i jak je wyrażać.

Nauczyciel z pasją a kompetencje emocjonalne

Biorąc pod uwagę znaczenie, jakie przypisuje się kompetencjom emocjonalnym nauczycieli w toku procesu edukacyjnego, warto przyjrzeć się temu, jak można rozumieć kompetencje emocjonalne nauczyciela. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że kompetencja emocjonalna jest rozbudowanym konstruktem, na który składają się wiedza i umiejętności danej jednostki, między innymi świadomość własnych stanów emocjonalnych,

⁵¹ R. J. Averill, *Nieodpowiednie i odpowiednie emocje*, w: P. Ekman, R. J. Davidson (red.), *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.

świadomość uczuć oraz szereg zdolności i umiejętności pozwalających na regulowanie emocji i lepsze funkcjonowanie w zmieniającym się otoczeniu.⁵²,⁵³,⁵⁴,⁵⁵ Kompetencja emocjonalna to wiedza i umiejętności, które jednostka osiąga, aby mogła funkcjonować w sposób adekwatny w różnych sytuacjach.⁵⁶ Mówiąc o kompetencji emocjonalnej zakładam, że składająca się na nią wiedza oraz zdolności i umiejętności podlegają rozwojowi, są wynikiem procesów uczenia się.⁵⁷

Badania realizowane w ramach międzynarodowego projektu edukacyjnego poświęconego kompetencjom emocjonalnym nauczycieli: „ELAVET: Teachers First – Using Emotional Literacy to Improve VET Teaching in the 21st Century” zaowocowały wypracowaniem modelu tych kompetencji.⁵⁸ W badaniach tych założono, że kompetencje emocjonalne przejawiają się w zdolnościach podmiotu do rozpoznawania, rozumienia i wyrażania własnych emocji w odpowiedni sposób w zależności od sytuacji, w której się on znajduje, jak i w rozpoznawaniu, rozumieniu i odpowiadaniu na emocje innych osób. Odpowiednio wykształcone kompetencje emocjonalne mają szczególne znaczenie dla osób, które pracują w szeroko rozumianym sektorze edukacji, gdyż są konieczne wszystkim tym, którzy wykonują pracę wymagającą cierpliwości, zaangażowania, czasu i zrozumienia innych.

Zgodnie z tym modelem na kompetencje emocjonalne nauczycieli składają następujące atrybuty:

- empatia,
- entuzjazm,
- przebaczenie,
- optymizm,
- poczucie władzy,

⁵² C. Saarni, *Kompetencja emocjonalna i samoregulacja w dzieciństwie*, w: P. Salovey, D. J. Sluyter (red.), *Rozwój emocjonalny a inteligencja emocjonalna. Problemy edukacyjne*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1999.

⁵³ A. Jasielska, M. A. Leopold, *Kompetencja a inteligencja emocjonalna – pojęcia tożsame czy różne?*, „Forum Oświatowe” 2000 nr 2, s. 5-32.

⁵⁴ M. Leopold, *Elementy składowe kompetencji emocjonalnej*, „Czasopismo Psychologiczne” 2006 nr 2, s. 191-204.

⁵⁵ J. Madalińska-Michalak, R. Góralska, *Kompetencje emocjonalne nauczyciela*, Wolters Kluwer. Warszawa 2012.

⁵⁶ A. Jasielska, M. A. Leopold, *Kompetencja a inteligencja emocjonalna...*, j. w., s. 27.

⁵⁷ zob. J. Madalińska-Michalak, *Emocje i praca nauczycieli. Rozwój kompetencji...*, j. w., s. 243.

⁵⁸ zob. J. Madalińska-Michalak, R. Góralska, *Kompetencje emocjonalne nauczyciela...*, j. w.

- budowanie relacji interpersonalnych,
- pewność siebie,
- sprawiedliwość społeczną,
- zaufanie,
- znajomość kultury uczniowskiej.

Atrybuty te są szeroko prezentowane w drugim i trzecim rozdziale książki: „Kompetencje emocjonalne nauczycieli”.⁵⁹ Dlatego na potrzeby niniejszych rozważań dokonam tylko krótkiego przybliżenia uwzględnionych atrybutów.

Empatia

Pierwszy atrybut, jakim jest empatia wskazuje na ważną cechę nauczyciela, to jest jego umiejętność współodczuwania i nawiązywania odpowiedniego kontaktu z uczniami. Jest to niezbędne dla budowania prawidłowych relacji pomiędzy nauczycielem i uczniami. Na ten atrybut składają się następujące umiejętności: umiejętność uważnego słuchania ucznia, wrażliwość i rozumienie odmienności młodych ludzi, chęć niesienia pomocy osobom mającym problemy oraz umiejętność nawiązywania kontaktu z uczniami. Tylko nauczyciel zdolny do empatii może odpowiednio zdiagnozować przyczyny jego problemów w nauce i w związku z tym może naprawdę wesprzeć ucznia, może wreszcie wspomagać go w budowaniu poczucia własnej wartości, pokazać mu, że jest kimś ważnym.

Entuzjizm

Entuzjizm – jedna z najważniejszych właściwości nauczyciela – to zaangażowanie, zapał i gorliwość w dzieleniu się swoją wiedzą. To właśnie entuzjizm powoduje, że nauczany przedmiot staje się ciekawy dla ucznia i sprawia, że uczeń angażuje się w wykonywane zadania. Na ten atrybut składają się takie umiejętności pedagoga jak: chęć dzielenia się wiedzą, chęć zaangażowania uczniów podczas pracy na zajęciach oraz znajomość różnych sposobów prowadzenia zajęć angażujących uczniów. Entuzjizm sprawia, że uczniowie zapamiętują więcej informacji prezentowanych podczas lekcji. Entuzjizm nauczyciela przejawia się w dużej mierze w języku ciała, tj. ekspresji głosu, wyrazie twarzy, gestach i ruchach nauczyciela. Nauczyciel prowadzący zajęcia z żarliwością i zaangażowaniem pomaga nie tylko zainteresować ucznia daną dziedziną wiedzy, ale pozwala także podtrzymać te

⁵⁹ zob. Tamże.

zainteresowania, co w konsekwencji ma niebagatelne znaczenie dla osiągania lepszych rezultatów w nauce.

Umiejętność przebaczenia

Ta umiejętność jest dla nauczyciela bardzo ważna, jeśli chce pracować nad poprawą stosunku z uczniem, z którym doszło wcześniej do konfliktu. Przebaczenie to nie zapominanie o problemie, polega ono na umiejętności pozbywania się negatywnych uczuć, takich jak rozżalenie, uraza, złość czy gniew w stosunku do ucznia, które – jeśli trwają długo – mogą być przyczyną niewłaściwych, autodestrukcyjnych emocji i zachowań. Umiejętność przebaczenia to zrozumienie przyczyn negatywnych odczuć, zdolność rozładowania uczucia napięcia i złości, a także zaakceptowanie tego, iż każdy człowiek popełnia błędy, co jednakże nie powinno mieć konsekwencji wyłącznie autodestrukcyjnych i przekreślać możliwości porozumiewania się i współpracy. Przebaczenie nie jest łatwe, może upłynąć sporo czasu, zanim nauczyciel będzie w stanie to zrobić, posiada jednak olbrzymią moc, gdyż jest warunkiem ponownego nawiązania z uczniem pozytywnych relacji. Poza tym nauczyciel umiejący przebaczać poprawia także jakość własnego życia, gdyż umiejętność zamiany emocji destrukcyjnych w pozytywne to – jak twierdzi Teresa Borowska⁶⁰ – niezbędny warunek pozwalający człowiekowi „radzić sobie” z zagrożeniami współczesnego świata.

Optymizm

Optymizm, a wraz z nim pogoda ducha, wesołość, radość, to niezmiernie ważne cechy nauczyciela. O optymizmie decydują takie umiejętności, jak: wiara w pozytywny efekt naszych działań, wiara w możliwości uczniów, ale także wiara w osiągnięcie sukcesu, która dominuje nad obawą przed porażką. Optymistyczny nauczyciel to taki, który stawia uczniom wysokie wymagania i dąży do osiągnięcia celu pomimo przeszkód i trudności. To właśnie optymizm sprawia, że potrafimy radzić sobie z niepowodzeniami życiowymi i je przezwyciężać. Optymizm zajmuje ważne miejsce w strukturze nauczycielskich kompetencji, gdyż nauczyciel nastawiony optymistycznie nie obwinia siebie za niepowodzenia, akceptuje fakt, że niepowodzenia są skutkiem pewnych zewnętrznych okoliczności, co powoduje, że nauczyciel nie zadręcza siebie poczuciem winy, ale wyciąga wnioski z niepowodzeń dla przyszłych możliwych sposobów doskonalenia procesu nauczania. Radosne

⁶⁰ T. Borowska, *Emocje dzieci i młodzieży: zasoby – rozwijanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006.

i entuzjastyczne podejście do wykonywanej pracy pomaga nauczycielowi odnieść sukces oraz zmniejsza ryzyko wypalenia zawodowego.

Władza wychowawcza

Władza wychowawcza jest tu rozumiana jako „duchowy” autorytet nauczyciela. Im więcej nauczyciel ma „duchowego” autorytetu, tym mniej musi sięgać, jak to słusznie powiedział Arthur Brühlmeier⁶¹, po władzę fizyczną i psychiczną, aby utrzymać konieczną w wychowaniu władzę. Chodzi o to, aby nauczyciel miał świadomość władzy, którą posiada, ale także (a może przede wszystkim) świadomość możliwości i konsekwencji jej nadużywania w stosunku do uczniów. Nauczyciel nie powinien nadużywać swojej władzy, krytykując, frustrując uczniów i zawstydzając ich, choć może czasami odczuwać pokusę na przykład udzielania reprimendy uczniowi czy zawstydzania go w przypadku, gdy ten zakłóca przebieg zajęć. Warto pamiętać, że taka reakcja pedagoga zwykle prowadzi do eskalacji zachowania uczniowskiego i wzbudza serię negatywnych zachowań ze strony ucznia (uczeń odmawia wykonania polecenia, wstydzi się, buntuje, jest agresywny). Taki rodzaj „walki” nie przynosi żadnych korzyści ani uczniowi, ani nauczycielowi.

Budowanie relacji interpersonalnych

Podstawą tego atrybutu jest duża samoświadomość, gdyż tylko nauczyciel, który rozumie własne emocje i jest świadomy swoich mocnych stron, jest w stanie tworzyć pozytywne relacje z uczniami. Inne ważne warunki tworzenia pozytywnych relacji z uczniami to: szacunek dla nich, zaufanie, empatia, uczciwość oraz umiejętność słuchania innej osoby. Nauczyciel musi zwracać uwagę na zachowanie uczniów, słowa, których używają oraz (a raczej przede wszystkim) na komunikaty niewerbalne. Poprzez umiejętne zadawanie pytań, spokój, otwartość, nauczyciel może pomóc uczniowi wyrazić to, jak się czuje i zrozumieć przyczyny jego aktualnego stanu emocjonalnego. Tylko spokojny i otwarty nauczyciel może sprawić, że uczeń będzie dążył do nawiązania z nim relacji, obdarzy go szacunkiem i uznaniem.

Dzięki rozwijaniu swoich kompetencji inter-/intrapersonalnych oraz umiejętności nawiązywania relacji, nauczyciel może łatwiej motywować

⁶¹ A. Brühlmeier, *Edukacja humanistyczna*. Tłum. I. Pańczakiewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1993.

i wzbudzać zaangażowanie uczniów, skuteczniej się z nimi komunikować oraz pomagać im w pełni wykorzystywać swój potencjał.

Pewność siebie

Poczucie pewności siebie rozumiane jako zaleta, wiąże się z posiadaniem pewnego stopnia niezależności i umiejętnością radzenia sobie z trudnościami i porażkami. Nauczyciel posiadający wysokie poczucie własnej wartości i pewność siebie potrafi podejmować bardziej świadome decyzje, potrafi uczyć się na własnych błędach, umie podejmować nowe wyzwania. Jest spokojny i opanowany, potrafi kontrolować swoje zachowanie. Natomiast brak pewności siebie i niskie poczucie własnej wartości nie są pożądane z uwagi na to, iż mogą prowadzić do pasywnego lub agresywnego zachowania nauczyciela.

Sprawiedliwość społeczna

Sprawiedliwość społeczna jest podstawowym warunkiem tego, aby nauczyciel cenił i wspierał prawa uczniów do tego, by byli traktowani z szacunkiem. Tylko nauczyciel sprawiedliwy umie dostrzec uprzedzenia czy też przejawy dyskryminacji wobec uczniów i umie przeciwstawiać się tym zjawiskom. Potrafi również występować przeciwko stereotypom i być tolerancyjnym dla uczniów na przykład innego niż on wyznania. Nauczyciel winien z szacunkiem traktować opinie uczniów i zaakceptować fakt, iż mogą się one różnić od jego własnych poglądów. Jest to jedyna droga do tego, aby młodzi ludzie uczyli się takich umiejętności życiowych jak: akceptacja inności, tolerancja, uczciwość, szacunek dla innych.

Zaufanie

Ten atrybut kieruje uwagę na potrzebę budowania atmosfery zaufania i szacunku w kontaktach z uczniami. Zaufanie można rozwijać poświęcając swój czas uczniom, wysłuchując ich, zachęcając do otwartości i zaangażowania, dostrzegając i rozwijając potencjał uczniowski. Uważne słuchanie jest czynnością, która wymaga od nauczyciela skupienia uwagi na uczniu i zaufania do jego osoby. Ważnym aspektem tego atrybutu jest także uczciwość i prawdomówność wobec uczniów. Wzajemne zaufanie pomiędzy uczniami i nauczycielami ma zdecydowanie korzystny wpływ na przebieg procesów kształcenia.

Znajomość kultury uczniowskiej

Na ten atrybut składa się wiedza o uczniach i środowisku, w którym żyją. Chodzi tu zarówno o wiedzę dotyczącą rozwoju dzieci i młodzieży, jak i rozumienie, że młodzież znajduje się czasami w niełatwym okresie przejścia między dzieciństwem i dorosłością. Na ten atrybut składa się również wiedza dotycząca kultury uczniowskiej, a także umiejętność zaakceptowania różnic dzielących światy ucznia i nauczyciela. Ważne jest, aby nauczyciel był wrażliwy na te różnice i opiekuńczy, unikał protekcyjności i umiał pomagać uczniom „wchodzić” w dorosłe, odpowiedzialne życie.

Biorąc pod uwagę charakterystykę poszczególnych atrybutów kompetencji emocjonalnej nauczycieli, najważniejsze właściwości każdego z atrybutów można przedstawić w ujęciu tabelarycznym (zob. tabela 1).

Tabela 1. Kompetencje emocjonalne nauczyciela: atrybuty i ich charakterystyka

Atrybut	Charakterystyka
Empatia	<ul style="list-style-type: none"> – umiejętność odczytywania emocji – umiejętność słuchania – zrozumienie potrzeb i uczuć innych osób – zrozumienie odmiennego spojrzenia innych osób – wrażliwość na odmienny punkt widzenia innych osób – nawiązanie stosunków z młodzieżą w oparciu o zaufanie – umiejętność współczucia osobom cierpiącym i chęć niesienia im pomocy w razie potrzeby
Entuzjizm	<ul style="list-style-type: none"> – prowadzenie zajęć w energiczny, interesujący sposób – chęć dzielenia się swoją wiedzą z danej dziedziny – uwrażliwienie na potrzeby innych uczniów – rozważanie różnych sposobów prowadzenia zajęć w celu zachęty uczniów – zachęcanie uczniów do poszerzania swojej wiedzy – angażowanie uczniów do nauki
przebaczenie	<ul style="list-style-type: none"> – dostrzeganie tego, że inni mogą popełniać błędy i źle postępują – pogodzenie się z faktem, iż wszyscy popełniamy błędy, lecz możemy na tej podstawie wyciągać wnioski – zrozumienie, co zabolalo daną osobę i odpowiednia reakcja na zaistniały problem – umiejętność rozładowania uczucia złości i kontynuacji pracy na zajęciach
Optymizm	<ul style="list-style-type: none"> – dostrzeganie przyczyn niepowodzeń szkolnych w sytuacjach zewnętrznych, nie zaś w wadach danego ucznia – wiara w umiejętności wszystkich uczniów – posiadanie pozytywnego podejścia i entuzjizm – kierowanie się nadzieją na sukces, nie zaś obawą przed porażką – dążenie do celu pomimo przeszkód i trudności

władza wychowawcza	<ul style="list-style-type: none"> - dostrzeganie możliwości nadużycia władzy - przewodzenie, dawanie przykładu do naśladowania - umiejętność wykorzystania komunikacji do rozwiązywania trudnych sytuacji - rozumienie tego, że w relacjach z uczniami nie można nadużywać władzy (poniżać uczniów) - negocjowanie i wspólne ustalanie konsekwencji zamiast karania młodzieży - posługiwanie się władzą z szacunkiem dla siebie i innych
budowanie relacji interpersonalnych	<ul style="list-style-type: none"> - bycie osobą przystępną, chętnie poświęcającą czas, aby wysłuchać innych - chęć nawiązywania kontaktu z młodzieżą poza środowiskiem szkolnym i czerpania radości z tych interakcji - znalezienie równowagi między skupieniem się na zadaniu, a uwagą poświęcaną relacjom - chęć współpracy i dzielenia się swoją wiedzą - rozpoznawanie i rozumienie kwestii dotyczących młodzieży, jej aspiracji, zainteresowań i problemów - tworzenie odpowiednich relacji z młodzieżą i innymi osobami - umiejętność okazywania młodzieży empatii - praca z młodzieżą w celu osiągnięcia pozytywnych wyników - tworzenie przyjaznej atmosfery współpracy
pewność siebie	<ul style="list-style-type: none"> - asertywność, pewność siebie i przystępność - świadomość swoich silnych i słabych stron - zdolność do autorefleksji - umiejętność uczenia się na podstawie własnych doświadczeń - otwartość na szczerą krytykę, nowe perspektywy, ustawiczną naukę i samorozwój - umiejętność przyznania się do błędu i chęć wyciągnięcia wniosków z własnych błędów - chęć uczenia się od uczniów i ich rodzin - dostrzeganie i wynagradzanie osiągnięć uczniowskich - umiejętność wykazywania się poczuciem humoru - wchodzenie w swobodne interakcje z uczniami - udzielanie uczniom zachęty i konstruktywnej krytyki
sprawiedliwość społeczna	<ul style="list-style-type: none"> - zachowanie oparte na szacunku i uczciwości w kontaktach z uczniami - przestrzeganie jasności i klarowności zasad w relacjach z uczniami - zrozumienie odmiennych światopoglądów oraz uwrażliwienie na różnice - postrzeganie różnorodności jako szansy na stworzenie właściwego środowiska edukacyjnego - unikanie tworzenia jakichkolwiek uprzedzeń na podstawie plotek zasłyszanych od innych nauczycieli lub innych przedwcześniejszych opinii na temat zdolności danego ucznia - umiejętność nawiązania relacji i interakcji z innymi na zasadach opierających się na szacunku i uczciwości - odnoszenie się z szacunkiem i do osób pochodzących z innych środowisk - zwalczanie uprzedzeń i nietolerancji

Zaufanie	<ul style="list-style-type: none">– otwartość, uczciwość i prawdomówność w relacjach z uczniami– chęć wysłuchania uczniów i gotowość uwierzenia im– wiara w uczniów i umiejętność polegania na nich– zachęcanie uczniów do rozmowy– dostrzeganie i rozwijanie zdolności uczniów– zachęcanie młodzieży do dzielenia się swoją wiedzą, swoimi sprawami itp. oraz zapewnienie im poczucia, że mogą ufać nauczycielowi– postępowanie etyczne
Znajomość kultury uczniowskiej	<ul style="list-style-type: none">– wrażliwość i opiekuńczość w kontaktach z uczniami– rozumienie faktu, że wszyscy uczniowie mają duże, aczkolwiek zróżnicowane możliwości uczenia się– świadomość, iż praca z uczniami może być czasem trudna i stanowić wyzwanie– świadomość, że uczniowie to autonomiczne osoby (posiadają inne zainteresowania, inaczej się ubierają, słuchają innej muzyki itp.)– bycie sobą w relacjach z uczniami, unikanie protekcjonalności

Źródło: J. Madalińska-Michalak, R. Górska, *Wspieranie rozwoju dziecka a kompetencje emocjonalne nauczyciela*, w: D. Zajac (red.), *Wspieranie rozwoju dziecka*, Wydawnictwo UKW w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2016, w druku.

Wypracowany model kompetencji emocjonalnych nauczyciela zakłada, że to nauczyciel ponosi odpowiedzialność za tworzenie atmosfery sprzyjającej zaangażowaniu uczniów, ponieważ myślenie, emocje i zachowanie są nierozdzielnie ze sobą związane, a samo uczenie się jest uwarunkowane emocjami. Nauczyciel rozwijając swoje umiejętności intra – i interpersonalne oraz nadając nauczaniu wymiar kulturowy, może rozwinąć także umiejętność prowadzenia ciekawych i motywujących do nauki lekcji. Uwzględnianie czynnika kulturowego jest bardzo istotne, gdyż to kultura określa zarówno formy ekspresji emocji, jak i formy interakcji społecznych. Zatem znajomość i rozumienie kultury uczniowskiej jest podstawą budowania właściwych warunków dla przebiegu procesu uczenia się.

Nauczyciel świadomy tego, w jaki sposób emocje mogą wpływać na przebieg i rezultaty uczenia się oraz funkcjonowanie ucznia w klasie szkolnej, stara się, by jego reakcje i sposób zachowania były źródłem pozytywnych emocji, które pozwalają uczniowi poczuć się komfortowo oraz wierzyć, że jest w stanie wiele osiągnąć. Korzyści takiego podejścia do nauczania to zwłaszcza wyższe osiągnięcia uczniów, bardziej efektywne zarządzanie klasą, mniejsza liczba problemów z zachowaniem oraz większe zadowolenie zarówno uczniów, jak i nauczycieli.

Edukacja nauczycieli i rozwijanie kompetencji emocjonalnych

Kompetencje emocjonalne pozwalają nauczycielowi lepiej rozpoznać i zrozumieć własne emocje oraz efektywnie nimi zarządzać. Dzięki

kompetencjom emocjonalnym nauczyciel staje się bardziej świadomy siebie i swoich działań; staje się bardziej otwarty, tolerancyjny, komunikatywny, asertywny, dociekliwy, analityczny i dyplomatyczny. Kompetencje emocjonalne sprzyjają odporności nauczycieli i ich radzeniu sobie przez nich z sytuacjami trudnymi, w ich łagodzeniu, niesieniu pomocy innym, zdobyciu kontroli nad działaniem i wytrwałości w realizacji zadań, pokonywaniu rozczarowań i podejmowaniu różnorodnych wyzwań.^{62, 63, 64} Nauczyciel o wysokich kompetencjach emocjonalnych potrafi nawiązać pozytywne relacje z uczniami i przełamywać ograniczenia uczniów oraz kształtować ich pozytywne postawy do nauki. Z badań Patrici A. Jennings i Marka T. Greenberga⁶⁵ wynika, że nauczyciele, którzy są świadomi swoich emocji i roli emocji w procesie nauczania-uczenia się, wiedzą, w jaki sposób różne sytuacje w klasie mogą oddziaływać na ich emocje i są w stanie odpowiednio wykorzystać niektóre z nich (np. entuzjazm) w motywowaniu uczniów do nauki.

Kompetencje emocjonalne nauczycieli sprzyjają edukacji emocjonalnej uczniów – uczeń potrafi coraz lepiej rozpoznawać, rozumieć i wyrażać swoje emocje w odpowiedni sposób i właściwie nimi zarządzać.

Rozwijanie kompetencji emocjonalnych w toku edukacji nauczycieli pomaga nauczycielom w lepszym rozpoznawaniu emocji (poszerzenie samoświadomości), ich rozumieniu (zarządzanie własnymi emocjami), wykorzystaniu emocji (świadomość emocji innych) i regulacji emocji (zarządzanie emocjami).⁶⁶

W ramach przywołanego wyżej projektu „EL4VET: Teachers First – Using Emotional Literacy to Improve VET Teaching in the 21st Century” wypracowano szereg ćwiczeń, których realizacja ma pomóc nauczycielom we wdrożeniu do praktyki zaleceń różnych autorytetów w dziedzinie edukacji emocjonalnej. Ćwiczenia zostały zaadaptowane do potrzeb polskiej szkoły i polskiego nauczyciela. W przywołanej tu już szeroko książce „Kompetencje emocjonalne nauczycieli” poświęcono uwagę każdemu ze wskazanych wyżej atrybutów kompetencji emocjonalnych nauczycieli w kontekście podejmowania pracy nad ich rozwijaniem. Proponowane w książce ćwiczenia przyjmują najczęściej takie postacie, jak:

- studium przypadku,

⁶² J. Madalińska-Michalak, R. Górska, *Kompetencje emocjonalne nauczyciela...*, j. w.

⁶³ J. Madalińska-Michalak, *Emocje i praca nauczycieli. Rozwój kompetencji...*, j. w.

⁶⁴ K. Szroc, *Inteligencja emocjonalna nauczycieli gimnazjów*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

⁶⁵ P.A. Jennings, M. T. Greenberg, *The prosocial classroom...*, j. w.

⁶⁶ zob. R. E. Sutton, E. Harper, *Teachers' emotion regulation...*, j. w.

- prezentacja scenki,
- arkusz zadań,
- autorefleksja,
- końcowa dyskusja grupowa.

I tak, *studium przypadku* – ma za zadanie pomóc nauczycielowi dostrzec, zrozumieć i omówić emocje doświadczane przez postaci, które znajdują się w danej scenie. Studium przypadku zostało opracowane na podstawie rzeczywistych doświadczeń, jakie miały miejsce w środowisku szkolnym przez konkretne osoby. Po każdym ze studium przypadku podane są zagadnienia do dyskusji, które mają służyć wzmocnieniu potrzeby rozpoznawania własnych emocji i emocji innych osób. *Prezentacja scenki*, to kolejny rodzaj ćwiczenia polegającego na próbie wcielenia się w postaci, które były prezentowane w *studium przypadku* i rozwiązania danej sytuacji w nowy sposób, który jest odmienny od przyjętego wcześniej. W dalszej kolejności nauczycielom proponuje się do pracy tzw. *arkusz zadań* – realizacja tego ćwiczenia ma służyć przemyśleniu tego, jak uczniowie mogą reagować/ reagują na nowe podejście nauczyciela do przepracowanej w ramach *studium przypadku* i *prezentacji scenki* sytuacji.

Obok wspomnianych wyżej ćwiczeń ważną rolę odgrywają ćwiczenia z serii *autorefleksja*, których realizacja ma prowadzić do poszukiwania i doświadczenia prawdy o sobie, o innych, jak i o otaczającym świecie. W ramach tego ćwiczenia nauczyciele są zachęceni do podjęcia namysłu nad własnymi zachowaniami, nastawieniami, emocjami. W proponowanych ćwiczeniach swoje miejsce zajmuje *kończąca dyskusja grupowa*. Udział nauczycieli w dyskusji grupowej, zamykającej realizację serii ćwiczeń związanych z danym atrybutem, stwarza szansę każdemu nauczycielowi, który jest uczestnikiem sesji ćwiczeniowej przedstawienia dodatkowych przemyśleń i dokonania na forum grupy podsumowania tego, co udało się mu osiągnąć, czego się nauczył, nad czym chciałby jeszcze popracować.

Realizacja przedstawionych ćwiczeń, zwłaszcza gdy będzie odbywać się w grupach złożonych z nauczycieli danej szkoły, sprzyja nie tylko rozwijaniu kompetencji emocjonalnych nauczyciela, ale także tworzeniu i rozwijaniu zespołów nauczycielskich.⁶⁷

Podsumowanie

Praca nauczyciela ma to do siebie, że ogniskuje się wokół różnych zdarzeń, sytuacji związanych z uczniem i innymi osobami nieodłącznie

⁶⁷ J. Madalińska-Michalak, R. Górska, *Kompetencje emocjonalne nauczyciela...*, j. w.

związanymi z procesem edukacyjnym. W trakcie tej pracy pojawiają się różne emocje, a ich przedmiot zależy od tego, jak nauczyciele postrzegają sytuacje w szkole. Współcześnie ważnym zadaniem uczelni i instytucji zajmujących się kształceniem i doskonaleniem zawodowym nauczycieli staje się edukacja do profesjonalizmu. Jednym z jej celów powinna być dbałość o rozwój emocjonalnej strony pracy nauczyciela i przygotowanie nauczycieli do odpowiedniego wykorzystania emocji w procesie dydaktycznym.

Jakość edukacji powiązana jest z jakością nauczycieli i ich zaangażowaniem w codzienną pracę. Jeśli zależy nam na tym, aby jakość kadry pedagogicznej była wysoka i by uczniowie osiągnęli pożądane rezultaty nauczania, to powinniśmy położyć nacisk na to, by nauczyciele pracowali z pasją. Badania dowodzą, że o sukcesach w pracy nauczycieli z pasją decydują nie tylko cechy osobowe, wartości, zaangażowanie, ale w równej mierze ich kompetencje, w tym jako niezmiernie ważne kompetencje emocjonalne.

Zaproponowany tutaj sposób rozumienia kompetencji emocjonalnych nauczyciela jest tylko jednym z możliwych. Przedstawione atrybuty kompetencji emocjonalnych nauczyciela bez wątpienia można by dziś rozbudować lub choćby skorygować. Zmienia się nasza wiedza, zmienia się czas, zmieniają się konteksty, uwarunkowania społeczne i choćby role, jakie przychodzi pełnić nauczycielom.

Z pewnością sama problematyka kompetencji emocjonalnych nauczyciela i ich rozwijania w obliczu troski o jakość edukacji i profesjonalizm nauczycieli zdaje się być ważnym zadaniem aktualnych poszukiwań badawczych. Zmieniające się warunki życia społeczno-politycznego i gospodarczo-kulturowego, nowe wyzwania, z jakimi zmierza się szkoła wymagają uważnego spojrzenia na kwestie dotyczące odgrywania przez nauczycieli przypisanej im roli społecznej, w której jak w soczewce skupia się zespół oczekiwań co do regulowanego przez wzory obyczajowe zachowania się społecznego nauczycieli. Warto podjąć badania nad tym, w jakim stopniu ciągłe zmiany w oświacie wpływają na emocje nauczycieli i ich pracę. Prace naukowe koncentrujące się na problematyce kompetencji emocjonalnych nauczycieli powinny także uwzględniać poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o rolę badań nad emocjami nauczycieli w tworzeniu programów kształcenia na studiach pedagogicznych i w tworzeniu oferty edukacyjnej przez placówki i instytucje doskonalenia zawodowego nauczycieli.

Bibliografia:

- Averill J. R., *Nieodpowiednie i odpowiednie emocje*, w: P. Ekman, R. J. Davidson (red.), *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Barnett R., *The Limits of Competence: Knowledge, Higher Education and Society*, Open University Press, Buckingham 1994.
- Becker B. J., Kennedy M. M., Hundersmarck S., *Hypothesis About 'Quality': A Decade of Debates*. Referat prezentowany w trakcie corocznej konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Badań Edukacyjnych (American Educational Research Association, AERA), Chicago 2003.
- Borowska T., *Emocje dzieci i młodzieży: zasoby – rozwijanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006.
- Brühlmeier A., *Edukacja humanistyczna*. Tłum. I. Pańczakiewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1993.
- Chrost M., *Kompetencje emocjonalne i społeczne młodzieży*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.
- Day C., *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy*. Tłum. T. Kościuczuk, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2008.
- Erazmus E., *Edukacja a sukces zawodowy*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna. Warszawa 1999.
- Fried R. L., *The Passionate Teacher: A Practical Guide*, Beacon Press, Boston 1995.
- Fontana D., *Teaching and Personality*, Basil Blackwell, Oxford 1986.
- Gajdzica Z., *Kategorie sukcesów w opiniach nauczycieli klas integracyjnych jako przyczynek do poszukiwania koncepcji edukacji integracyjnej*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków – Katowice 2013.
- Giza T., *Twórczy nauczyciel i twórczy uczeń. O potrzebie wspierania elit*, w: H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak (red.), *Współczesność a kształcenie nauczycieli*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Warszawa 2000, s. 180–186.
- Hargreaves A., *The emotional politics of teaching and teacher development: with implication for educational development*, w: “International Journal of Leadership in Education” 1998 nr 1 (4), s. 315–336.
- Hargreaves A., *Teaching in a box: emotional geographies of teaching*, w: C. Surge, C. Day (red.), *Developing Teachers and Teaching Practice. International Research Perspectives*, Routledge/Falmer, London and New York 2002, s. 3–25.
- Heller M., *Jak być uczonym*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2009.

- Hopkins D., Stern D., *Quality teachers, quality schools: International perspectives and policy implication*, w: "Teaching and Teacher Education" 1996 nr 12 (5), s. 501–517.
- Jasielska A., Leopold M. A., *Kompetencja a inteligencja emocjonalna – pojęcia tożsame czy różne?*, w: „Forum Oświatowe” 2000 nr 2, s. 5-32.
- Jedlewska B., *Kultura sukcesu*, w: D. Kubinowski (red.), *Kultura, wartości, kształcenie: Księga dedykowana Profesorowi Januszowi Gajdzie* (s. 116–124), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Jedlewska B., *Edukacja do sukcesu. Obszary problemów i zaniedbań, pilne wyzwania*, w: A. Kargulowa, S. M. Kwiatkowski, T. Szkudlarek (red.), *Rynek i kultura neoliberalna a edukacja*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 131–143.
- Jedlewska B., *Pokolenie Niewolników Sukcesu? O fenomenie sukcesu we współczesnej kulturze i aktualnym wymiarze zjawiska zwanego „wyścigiem szczurów”*, w: red. J. Rutkowiak, D. Kubinowski, M. Nowak, *Edukacja – Moralność – Sfera Publiczna. Materiały z VI Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego PTP*, Oficyna Wydawnicza „Verba”, Lublin 2007.
- Jennings P. A., Greenberg M. T., *The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes*, w: "Review of Educational Research" 2009 nr 79 (1), s. 491-525.
- Lebuda I., *Kształtowanie poczucia sukcesu nauczycieli*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2014.
- Leopold M., *Elementy składowe kompetencji emocjonalnej*, w: „Czasopismo Psychologiczne” 2006 nr 2, s. 191-204.
- Łukaszewicz R., *Wyznaczniki kształtowania sukcesów zawodowych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979.
- Łukaszewicz R., *Do góry, czy do przodu?* Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1985.
- Madalińska-Michalak J., *Emocje i praca nauczycieli. Rozwój kompetencji emocjonalnych nauczycieli a jakość szkoły*, „Studia Dydaktyczne” 2013 nr 24-25, s. 235-252.
- Madalińska-Michalak J., Góralska R., *Kompetencje emocjonalne nauczyciela*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Madalińska-Michalak J., Góralska R., *Wspieranie rozwoju dziecka a kompetencje emocjonalne nauczyciela*, D. Zajęc (red.), *Wspieranie rozwoju dziecka*, Wydawnictwo Naukowe UKW w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2016, w druku.

- Michalak J.M., *Uwarunkowania sukcesu zawodowego nauczycieli. Studium przypadków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
- Michalak, J. M., *Między wiedzą pedagogiczną o sukcesie a praktyką edukacyjną: pytanie o sukces nauczyciela akademickiego i jego uwarunkowania*. „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2012 nr 15(2/201), s. 133-157.
- Moore A., *The Good Teacher. Dominant Discourses in Teaching and Teacher Education*, Routledge/Falmer Taylor and Francis Group, London, New York 2004.
- Nias, J., *Thinking about feeling: The emotions in teaching*, w: “Cambridge Journal of Education” 1996 nr 26 (3), s. 293–306.
- Popper K. R., *Logika odkrycia naukowego*, WN PWN, Warszawa 2002.
- Przybylska I., *Inteligencja emocjonalna a uzdolnienia twórcze i funkcjonowanie szkolne młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Ryans D.G., *Characteristics of Teachers. Their Description, Comparison, and Appraisal. A research study*, American Council on Education, Washington, DC 1960.
- Saarni C., *Kompetencja emocjonalna i samoregulacja w dzieciństwie*, w: P. Salovey, D. J. Sluyter (red.), *Rozwój emocjonalny a inteligencja emocjonalna. Problemy edukacyjne*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1999.
- Sutton R.E., Harper E., *Teachers' emotion regulation*, w: L. J. Saha, A.G. Dworkin (red.), *International Handbook of Research on Teachers and Teaching*, Springer Science + Business Media LLC 2009, s. 389-401.
- Szroc K., *Inteligencja emocjonalna nauczycieli gimnazjów*, Oficyna Wydawnicza “Impuls”, Kraków 2013.
- Wallace D., *Studying the individual: the case study method and other genres*, w: D.B. Wallace, H.E. Gruber (red.), *Creative People at Work. Twelve Cognitive Case Studies*, Oxford University Press, Oxford 1992, s. 25-43
- Wiatrowska L., *Kłopoty z emocjami dzieci. Ścieżki zmian*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Wiatrowski Z., *Powodzenia i niepowodzenia zawodowe*, Wszechnica Mazurska, Olecko 2002.
- Wosik-Kawala D., *Rozwijanie kompetencji emocjonalnych uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2013.
- Wróbel M., *Praca emocjonalna a wypalenie zawodowe u nauczycieli: modyfikująca rola inteligencji emocjonalnej*, „Psychologia Społeczna” 2013 nr 1, s. 53-66.
- Żechowska B., *Sukces zawodowy nauczyciela i jego uwarunkowania*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Słupsk 1978.

**Passion for the work of teachers achieving professional success
and the need to develop their emotional competence**

The considerations in the article are a part of the issue of raising the quality of schools including the care for the professional approach to the role played by teachers. The basis of the foregoing observations are test results on determinants of success of professional teachers acquired by the Author. In the first place, with regard to favorable conditions for achieving success by teachers, the issue of passion in the teacher work was taken. Subsequently, attention to the role of emotions in relation to teachers with passion and emotional competence of teachers was paid. In the final part of the article arguments for the need to develop emotional competence of teachers in the course of teacher education was presented.